

Bâbîlâ'î'de
verilecek
iftar
ziyafetlerine
katılacakların
onaylandığını
gösteren
IV. Mustafa'nın
hattı
(BA, HH,
nr. 33001)

sını imkânsız kılmaya başlamıştır. II. Abdülhamid devrinde saray kapısının davetli olsun olmasın iftara gelen hemen herke-se açık olması haline V. Mehmed zamanında son verilmiştir. İftar için özel olarak davet edilmeyenlerin saraya gelmemelerinin gerektiği gazeteler aracılığıyla uygun bir şekilde ilân edilmiştir (1909). Böylece yalnız hükümet üyelerinin padişah adına iftara çağrılıp mâbeyinde görevlilerle birlikte yemek yemeleri âdeti ihdas edilmiş oluyordu. İftarın ardından daha önce hazırlanan mahfazalara konulmuş, üzerlerinde verilecek kişilerin adı yazılı hediyeler padişah adına "diş kirası" âdeti hükmünde olmak üzere dağıtılırdı. Bunlar genelde saat, sigara kutusu gibi şeylerden oluşmaktaydı. Hediyeler, esvapçı-başı tarafından bir tepsi içinde nâzırların bulunduğu salona getirilir ve dağıtımını başmâbeyinci yapardı. Hediyeleri aldıktan sonra nâzırlar huzura kabul edilir, hem ramazan tebriki işi yapılır hem de hediyeler için teşekkür edilirdi (Lutfi Simâvî, s. 64; İbnülemin, cüz 7-8, s. 1112-1113).

Diş kirası verilmesi âdetinin ne zaman başladığına dair kesin bilgi bulunmamakla beraber, iftarla ilgili daha önceki kayıtlarda buna dair bir işaretin yer almamasından hareketle bunun XIX. yüzyılın başlarından itibaren yerleştiğini söylemek mümkündür. III. Selim devrine kadar iftara davet edilenler içinde şeyhülislâm, reisülulemâ ve sudûr-i kirâmâ iftar yemeğinden sonra saatler, meşâyih-i selâtin efendilere ise kürk vb. şeyler hediye olarak verilmekteydi. Ancak 1202 Ramazanında (Haziran 1788) şeyhülislâm, reisülulemâ ve sudûrîn efendilere saat hediye edilmiş olmakla beraber selâtin şeyhlerine iftardan sonra 10'ar kuruş dağıtılmaya başlanması (Abdullah Lebîbâ, vr. 42^a, 97^a), hediye verme âdetinin paraya dönüştüğüne işaret etmesi bakımından

önemli bir kayıttır. 1199 Ramazanında (Temmuz 1785) şeyhülislâmın vereceği iftarlara da bir nizam getirilmiş, selâtin şeyhlerini iftara davet edip yemekten sonra bunlara hediye verme âdeti hükmünde olmakla beraber ertesi yıl şeyh efendiler iftara davet edilmemiştir.

Padişahlar iftarı genellikle sarayda, Topkapı'da veya Harem'de yapmakta olup I. Abdülhamid'in, kız kardeşi Esmâ Sultan'ın sarayına iftara gittiği bilinmektedir (Sarica, s. 332). Bununla beraber padişahların hânedan dışındakilerin iftarına gitmeleri istisnâî bir hadisedir. Bu anlamda 8 Ramazan 1284 (3 Ocak 1868) tarihinde Abdülaziz, Yûsuf Kâmil Paşa'nın Beyazıt'taki konağına iftara gelmiş ve şahane bir şekilde ağırlanmıştır (İbnülemin, cüz 2, s. 222; Mehmed Memduh [Paşa], s. 20-21). II. Mahmud'un da zenginliğiyle tanınan Dürrişâde Mehmed Efendi'nin Üsküdar'da Paşakapısı'ndaki konağına habersiz olarak iftara gittiği ve 150 kişilik maiyetinin mükellef bir şekilde ağırlandığına dair kayıtlar mevcuttur (Musahibzâde Celâl, s. 181-184).

Vükelâ ve küberâ konaklarında iftara gitme âdeti son zamanlara kadar devam etmiş olmakla beraber eski âdete riayet etmenin her zaman mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Devrin önde gelen zenginlerinden Yûsuf Kâmil Paşa'nın, kışın Beyazıt'taki konağının ve yazları Bebek'teki yalısının köşelerinde ve diş kapıları önünde bekleyen ağalarının, vaktin darlığı sebebiyle evlerine koşarak gidenlerin ve birtakım fakirlerin önüne çıkıp paşanın kendilerini iftara davet ettiğini söyleyerek mükellef yemeklerden sonra bir de diş kirası vermesi, son devrin parlak örnekleri arasında yer almakla beraber dokuz defa sadârete geldiği bilinen Küçük Said Paşa'nın iftar vermek gibi bir âdeti olmadığı ve ramazanlarda kapısını

kapalı tuttuğu bilinmektedir (İbnülemin, cüz 7-8, s. 1112).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 10019, 33001, 55950, 57048; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 6765, 7024, 8388, 8493, 8993, 9545, 9556; BA, Teşrifat Defteri, nr. 357, s. 59-62, 126-129; BA, Bâb-ı Defteri, Masraf-ı Şehriyârî, nr. 32162; BA, Kâunnâme-i Askerî Defteri, nr. 6, s. 29; Selânikî, Târih (İpşirli), s. 60; S. Gerlach, *Türkisches Tagebuch*, Frankfurt 1674, s. 174, 374; Vâsîf, *Târih*, İÜ Ktp., nr. 6013, vr. 46^a; Abdullah Lebîbâ, *Târih-i Lebîbâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 215-A/2, vr. 42^a, 97^a, 121^a; *Teşrifât-ı Kadîme*, s. 28-32; Ahmed Cevâd, *Târih-i Askerî-i Osmânî*, İstanbul 1297, I, 197-203; Abdülaziz Bey, *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri* (nşr. Kâzım Ansan-Duygu Ansan Güney), İstanbul 1995, I, 253-256; Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Onüçüncü Asr-ı Hicrî'de İstanbul Hayatı* (nşr. Ali Şükrü Çoruk), İstanbul 1998, tür.yer.; a.mlf., "Onüçüncü Asr-ı Hicride İstanbul Hayatından" (haz. Ali Şükrü Çoruk), *Ramazan Kitabı*, İstanbul 1999, s. 317; Mehmed Memduh [Paşa], *Esvât-ı Sudûr*, İzmir 1328, s. 20-21; Lutfi Simâvî, *Sultan Mehmed Reşad Han'ın ve Halefinin Sarayında Gördüklerimiz*, İstanbul 1340, s. 64; a.e.: *Osmanlı Sarayının Son Günleri* (nşr. Şemsettin Kutlu), İstanbul, ts. (Hürriyet Yayınları), s. 88; Musahibzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul 1946, s. 93-94, 181-184; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1955, cüz 2, s. 222; cüz 7-8, s. 1112-1113; Halit Fahri Ozansoy, *Eski İstanbul Ramazanları*, İstanbul 1968, s. 16-25; Kemal Beydilli, "Stephan Gerlach'ın Rûznâme'sinde İstanbul", *Tarih Boyunca İstanbul Semineri*, İstanbul 1989, s. 83-105; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 22; Fikret Sarıcaoğlu, "Padişah ve Ramazan: Sultan I. Abdülhamid Örneği", *Ramazan Kitabı* (haz. Özel Olgun), İstanbul 1999, s. 328-333; "Diş Kirası", *DİA*, IX, 375; Uğur Göktaş, "İftar Âdetleri", *DBİst.A*, IV, 140-141.

KEMAL BEYDİLLİ

İFTİHAR

(bk. ÖVÜNME).

İFTİHÂRİLER

(افتخاریان)

İlhanlı Devleti'nde idarî, edebî ve kültürel hizmetlerde bulunan bir aile.

Kazvinli olan ailenin bilinen ilk ferdi, Hz. Ebû Bekir'in soyuna mensup olduğu için Bekrî nisbesini taşıyan İftihârüddin Muhammed el-Buhârî'dir. Hamdullah el-Müstevfî, onun Şâfiî âlimi Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbü'rî'den ders okuduğunu kaydetmektedir (*Târih-i Güzide*, s. 798). İftihârüddin Muhammed'in oğlu Ebû Nasr hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ebû Nasr'ın beş oğlundan en tanınanı dede-

sinin adını taşıyan İftihârüddin Muhammed'dir. Cengiz Han'ın oğlu ve halefi Ögedey Han zamanında Orta Asya'ya giden İftihârüddin, müstakbel kağan Mengü Han ile kardeşine ve amcazadelerine hocalık yaptı. Mengü tahta çıkınca Kazvin'in idaresini İftihârüddin Muhammed'e verdi (651/1253). İftihârîler'in yaklaşık yarım asır devam edecek olan güç ve nüfuz dönemi bu tayinle başladı. İftihârüddin Muhammed ile kardeşi İmâmüddin Yahyâ yirmi beş yıl boyunca Kazvin bölgesine hâkim oldular. Reşîdüddin Fazlullah-ı Hemedânî, Abaka Han'ın, hükümdarlığının başlarında İftihârîler'i Kazvin'e tayin ettiğini yazarsa da bu bir tayin değil onların görevlerini sürdürmelerine dair bir karardır. İftihârüddin Muhammed, 676 yılında (1277-78) zimmetine mal geçirmekle suçlanarak Abaka Han'ın huzuruna çağırıldı. 50 tümen (500.000 dinar) ödemesine rağmen hayatının son iki yılını zor şartlar altında İlhanlı ordusunda geçirdi ve 678'de (1279) vefat etti. Hamdullah el-Müstevfî onun akıllı, âdil, Türk ve Moğol dillerini bilen, devlet işlerinde ve Uygur yazısında mahir bir kimse olduğunu, büyük bir imaret inşa ettirdiğini, *Sindbâd-nâme*'yi Türkçe'ye, *Keleş ve Dimne*'yi Moğolca'ya çevirdiğini söyler (*Târih-i Güzide*, s. 799).

İftihârüddin Muhammed'in ölümü üzerine kardeşi İmâmüddin Yahyâ'ya önce Kazvin'in, ardından bütün Irâk-ı Acem ve Irâk-ı Arab'ın idaresi verildi. Yahyâ, Hille'-de Rebîulâhîr 700 (Aralık-Ocak 1300-1301) tarihinde öldü ve Bağdat'ın doğusunda kurduğu medreseye defnedildi. Onun Kazvin'de Kanat-ı Melikî adıyla tanınan bir kanal yaptırdığı kaydedilmektedir. İmâmüddin Yahyâ'nın ölümünden sonra yerine oğlu İftihârüddin geçti.

Ailenin diğer mensuplarından İmâdüddin Mahmûd Mâzenderan'a, Rükneddin Ahmed Gürcistan'a ve Radyüddin Bâbâ Diyarbakir ve Musul'a hâkimdi. Kaynaklarda, Radyüddin Bâbâ'nın Musul'daki hâkimiyetle ilgili çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Onun Musul'daki hâkimiyeti, yerine Uygur asıllı kumandan Aşmût ile Mesud adlı sivil bir yerlinin tayiniyle kesintiye uğradı (666/1267-68). Radyüddin, iki yıl sonra yeniden güçlenerek yolsuzlukla itham ettiği Mesud ile Aşmût'u bertaraf edince bunlar iddianın incelenmesi için Abaka Han'a başvurmuş, yapılan tahkikat sonucunda suçsuz oldukları anlaşıldığından Radyüddin ölümle cezalandırıldı (679/1280).

İftihârîler'in tesbit edilebilen son üyesi Radyüddin'in oğlu İmâdüddin İsmâil'dir. Şair olan İmâdüddin İsmâil'in Farsça divanının tek nüshası Paris Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır (Supplément. Persan, nr. 795, vr. 497-536). Şiirlerinde İbn Bâbâ mahlasını kullanan İmâdüddin'in divanında yer alan kasidelerin çoğu Esen Kutluğ, Sa'deddin Sâvecî, Reşîdüddin Fazlullah, Tâceddin Ali Şah gibi Olcaytu Han devrinin önemli şahsiyetleri için yazılmıştır. İmâdüddin İsmâil'in, Sultan Ebû Said Bahadır Han'ın hâkimiyetinin başlangıcında Sultâniye'de öldüğü anlaşılmaktadır (717/1317).

İftihârîler gibi ilimle uğraşan bir aileyi İlhanlılar tarihinde öne çıkaran sebeplerden biri Ortaçağ İran'ındaki mahallî uygulamalar, diğeri de İlhanlılar'ın benimsediği malî-idarî usuldür. Çok geniş sınırlara sahip olan İlhanlılar, vergilerin tahsilinde kullanılan mukâtaa sisteminin işleyebilmesi için her zaman güçlü mahallî hânedanlara ihtiyaç duymuşlardır. İftihârîler, bürokrasinin ağırlıklı olarak yerli unsurların eline bırakıldığı, Türk ve Moğol dillerine vâkîf kâtip ve bürokratların idarede yükselme imkânı bulduğu İlhanlı Devleti'nde kolayca güç ve nüfuz sahibi olmuşlar, fakat aynı kolaylıkla da kaybolup gitmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû'l-Ferec, *Târih*, II, 587, 602, 605-606; İbnü't-Tıktakâ, *Târih-i Fahrî* (trc. Muhammed Vahîd Gülpâyigânî), Tahran 1367 hş., s. 37; Reşîdüddin, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Abdülkerîm Alioğlu Alizâde), Bakü 1957, III, 103, 150, 158; Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 249; Hindûşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef der Tevârih-i Hulefâ ve Vüzerâ-yi İşân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1357 hş., s. 16; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. VIII, IX; Müstevfî, *Târih-i Güzide* (Nevâî), s. 733, 798-800; François de Blois, "The İftikhârîyan of Qazvin", *Iran and Iranian Studies. Essays in Honor of İraj Afshar* (ed. Kambiz Eszlami), Princeton-New Jersey 1998, s. 13-23; I. P. Petrushevsky, "Gorodskaya znat v gosudarstve Hulağuidov", *SV, V* (1948), s. 85-110; Hüseyin Kulî Sü-tûde, "Kazvin", *Berresihâ-yi Târihî*, IV/4, Tahran 1969, s. 130; A. K. S. Lambton, "Kazwin", *EP* (İng.), IV, 860.

OSMAN G. ÖZGÜDENLİ

İFTİNÂN

(الإفتنآن)

Bir sözde iki farklı temanın
birleştirilmesini ifade eden
edebî sanat.

Sözlükte "konu, çeşit, tür" anlamındaki fenn kökünden masdar olan iftînân "söz içinde konudan konuya, türden türe geçmek" anlamına gelir. Tefennün de aynı

mânadadır. İlk defa İbn Ebû'l-İsba'nın bahsettiği söz güzellikleri arasında yer alan iftînân gazel-hamâse, medih-hicâ, va'd-va'id, inzâr-tebşîr, tebrik-tâziye gibi zıt veya farklı söz çeşidini bir beyit yahut bir cümle içinde birleştirmektir (*Tahrîrû't-tahbîr*, s. 588). Farklı konuların kısa ifade içinde ve uyum halinde bir araya getirilmesi şairin dile hâkimiyetini gösterir.

Arap şiirinde yumuşak bir üslûbun hâkim olduğu gazelle sert üslûp gerektiren hamâsenin ustalıkla birleştirildiği iftînân örneklerine sık rastlanır. Müvelled şairlerden Abdullah b. Tâhir'in şu mısralarında gazel ve hamâse uyumu görülmektedir: "أحبك يا ظلوم وأنت متى / مكان الروح من جسد الجبان // لو أتني أقول مكان روحي / خشيت عليك بادرة اللعان" (Ey zalim, seni seviyorum; benim için sen korkak ve âciz kimsenin bedenindeki ruhu mesabesinde. Eğer ruhum mesabesinde demiş olsaydım senin vurulma tehlikesine mâruz kalmamdan endişe ederdim; Nüveyrî, VII, 173). Burada yumuşak bir ifade içerisinde gazel temasının işlendiği ilk üç mısraın ardından güzel bir münasebetle son mısra da hamâseye geçilmiştir.

İslâm öncesi dönemin önde gelen şairlerinden Antere'nin aşağıdaki beyti bu konuda bilinen en güzel örneklerdendir. Antere, hamâse temasını hezl üslûbu içerisinde dile getirmek suretiyle gazelle yakınlaşmasını, böylece ilk mısra da söz konusu ettiği gazelle ikinci mısradaki hamâse arasında uyumu sağlamıştır: "إن تغدني دوني القناع فأنني / طب بأخذ الفارس المستلثم" (Eğer sen bana karşı peçenle yüzünü gizleyip ötersen iyi bil ki ben zırhına bürünmüş süvariyle savaşmakta mahirim; Hatîb et-Tebrîzî, s. 166).

Övgü ve yergi gibi iki karşıt temanın bir beyitte veya bir cümlede birleştirildiği iftînân örnekleri de çoktur. Hutay'e'nin şu dizesi bu konuda bilinen en güzel örneklerdendir: "قد ناضلونا وسلوا من كنانتهم / مجداً تليداً ونبلا غير أنكاس" (Onlar bizimle ok ok savaşa tutuştular, fakat ok torbalarından-bizim bağışladığımız-köklü bir şeref ve şanla hedefini şaşmaz oklar çıkardılar). Burada, "Onlar bizimle ok ok savaşa tutuştular" anlamındaki övgü kısmının onu takip eden yergi kısmıyla uyum sağlama-sında büyük ustalık gösterilmiştir. Çünkü kinaye yolu ile anlatılan ikinci kısım övgü gibi görünmekle birlikte aslında yergi anlamı taşımaktadır. Övgü görüntüsüyle mısraın baş tarafına uyarken yergi bildiren örtülü anlamıyla ondan ayrılmaktadır. Bu ifade, gerçekte onların kendilerinin eski esirleri olduklarını anlatan bir hicvidir.